

МАЛОЗНАЧНІСТЬ СПОРУ ЯК «ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ФІЛЬТР» КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ

THE INSIGNIFICANCE OF THE DISPUTE AS A “PROCEDURAL FILTER” OF THE CASSATION APPEAL

Кравцов С.О., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Гуденко Д.О., студентка III курсу

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Воробійова В.І., студентка III курсу

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено правову природу категорії «малозначність спору». Автором підкреслено, що, незважаючи на закріплення категорії «малозначність спору», чіткого легального визначення цього поняття в законодавстві України немає. У статті запропоновано власну дефініцію аналізованого поняття та вказано, що під малозначною справою в цивільному провадженні варто розуміти цивільну справу, яка формально містить ознаки порушення, невизнання або оспорування прав, свобод чи законних інтересів, проте через свою незначність не завдає або не може завдати значної шкоди особі, державі або суспільству.

Крім цього, на основі системного аналізу норм чинного цивільного процесуального законодавства автором окреслено критерії визначення спору малозначним і визначено, що вони розкриваються через норми, які стосуються розгляду справи в порядку спрощеного провадження. Що, на думку автора, є цілком логічним, оскільки саме в порядку спрощеного провадження, відповідно до пункту 1 частини 1 статті 274 Цивільного процесуального кодексу України, і розглядаються малозначні спори, але щодо дотримання принципу юридичної визначеності, доцільніше було б закріпити вказані критерії у статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, якою і визначається категорія «малозначність спору». Водночас автор звертає увагу на те, що зазначений перелік критеріїв все-таки залишає за судами широкі дискреційні повноваження щодо визначення спору малозначним. З огляду на це, пропонується розробити методичні рекомендації щодо застосування критеріїв визначення спору малозначним.

Значну увагу у статті приділено визначенню особливостей застосування малозначності спору як «процесуального фільтра» касаційного оскарження. У даному аспекті автор наголошує на тому, що використання такого «фільтра» не потрібно розцінювати як обмеження права на доступ до правосуддя, гарантованого кожному Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. У результаті чого зроблено висновок, що встановлення так званого «процесуального фільтра» у вигляді введення такої категорії, як «малозначність спору», цілком відповідає меті, для якої запроваджувалась дана новація цивільного процесуального законодавства України, а саме розвантаженню судів у здійсненні ними правосуддя.

Ключові слова: малозначність спору, новація, критерії, процесуальний фільтр.

The article explores the legal nature of the category of “insignificance of a dispute”. Thus, in this aspect, the author emphasized that despite the consolidation of the category of “insignificance of the dispute”, there is no clear legal definition in the legislation of Ukraine. In view of this, the article proposes its own definition of the concept under consideration and states that in a minor case in a civil proceeding one should understand a civil case which formally contains signs of violation, non-recognition or contestation of rights, freedoms or legitimate interests, but because of its insignificance does not cause or cannot cause significant harm to a person, state or society.

In addition, on the basis of a systematic analysis of the rules of the applicable civil procedural legislation, the author outlined the criteria for defining the dispute insignificant and determined that they are revealed through the rules that relate to the case in the simplified procedure. Which, according to the author, is quite logical, since it is in the order of simplified procedure, in accordance with paragraph 1 of Part 1 of Article 274 of the Code of Civil Procedure of Ukraine and consider minor disputes, but on the side of compliance with the requirements of the principle of legal certainty, it would be more expedient to consolidate these criteria in Article 19 of the Code of Civil Procedure of Ukraine, which defines the category of “insignificance of the dispute”. However, the author draws attention to the fact that the above list of criteria, however, leaves the courts wide discretionary power to determine the dispute is insignificant. In view of this, it is proposed to develop some methodological guidance on the application of the criteria for determining the dispute to be of minor importance.

Much attention is paid in the article to the specifics of the application of the insignificance of the dispute as a “procedural filter” of cassation appeal. In this respect, the author emphasizes that the use of such a “filter” should not be construed as limiting the right to access to justice guaranteed by each Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. As a result, it is concluded that the establishment of a so-called “procedural filter” in the form of introducing a category such as “insignificance of the dispute” is fully consistent with the purpose for which the introduction of the new procedural civil law of Ukraine was introduced, namely to discharge judges in their administration of justice.

Key words: insignificance of dispute, novation, criteria, process filter.

Постановка проблеми. З ухваленням Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. № 2147–VIII [1], який набув чинності з 15 грудня 2017 р. у Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України введена така категорія, як «малозначність спору». Загалом, зазначений правовий інститут є і в інших галузях українського права, зокрема,

використовується в господарському й адміністративному процесі. Крім того, ст. 131–2 Конституції України встановлена гарантія надання професійної правової допомоги адвокатурою та передбачено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб і осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [2].

Незважаючи на закріплення категорії «малозначність спору», чіткого законодавчого визначення цього поняття в жодній із зазначених галузей права немає. Хоча в п. 20 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України і зазначається, що адміністративна справа незначної складності (малозначна справа) – це адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин [3], однак дане визначення, на нашу думку, не пояснює правової природи вказаної категорії.

Варто зауважити, що чимало питань у науці виникає і щодо визначення критеріїв віднесення спору до малозначних, оскільки вони здебільшого мають оціночний характер, що, у свою чергу, породжує дискреційні повноваження суддів. Також не менш цікавою та дискусійною є позиція законодавця щодо визначення малозначності спору в цивільному процесі своєрідним «процесуальним фільтром» касаційного оскарження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із появою вищезазначеної категорії в цивільному процесуальному законодавстві окремі аспекти її застосування стали предметом досліджень і дискусій таких учених, як: К.В. Гусаров, О.В. Колісник, С.О. Кравцов, Н.Ю. Панич, О.І. Попов, Н.Ю. Сакара, Т.Р. Федосєєва, Р.Ю. Ханік-Посполітак, Л.А. Швецова, О.О. Штефан, І.С. Ярошенко й інші. Однак проблема малозначності спору як новели цивільного процесуального кодексу України та «процесуального фільтра» касаційного оскарження й досі залишається досить дискусійною як в науці, так і у правозастосуванні національних судів.

Мета статті – з'ясувати правову природу інституту «малозначності спору», на основі системного аналізу норм чинного цивільного процесуального законодавства окреслити критерії визначення спору малозначним, визначити особливості застосування малозначності спору як «процесуального фільтра» касаційного оскарження.

Виклад основного матеріалу. Правовий інститут малозначних спорів з'явився завдяки процесам гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу (далі – ЄС). Так, згідно з Регламентом Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11 липня 2007 р. (далі – Регламент № 861/2007) [4], цей різновид справ загальноновизнаний і є альтернативою стандартному судовому процесу розгляду справ у країнах ЄС, у яких з 1 січня 2009 р. діє процедура розгляду дрібних позовів – The European Small Claims Procedure (далі – процедура ESCP). Метою запровадження процедури ESCP було забезпечення громадян Союзу швидким і зручним доступом до правосуддя [5].

В Україні ж вказана категорія спорів з'явилась після набрання чинності новою редакцією ЦПК України. Метою введення такої процедури, як зазначають дослідники, було встановлення у ЦПК України так званих «процесуальних фільтрів», завдяки яким не кожна справа буде розглядатися за повною процедурою позовного та касаційного провадження [6, с. 7].

Отже, О.О. Штефан слушно зазначає, що метою запровадження процедури розгляду малозначних справ в Україні, на відміну від країн Європейського Союзу, є не підвищення ефективності захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, а розвантаження суддів у здійсненні ними правосуддя [7].

Як уже зазначалося, у законодавстві не міститься чіткого визначення поняття «малозначні спори». Так, у чинній редакції ЦПК України [8] лише наведено перелік у ч. 5 ст. 19 категорій спорів, які належать до малозначних. Малозначними справами визначено: 1) справи, ціна позову яких не перевищує ста розмірів прожиткового міні-

муму для осіб, що є працездатними; 2) справи незначної складності, визначені судом малозначними, крім справ, які підпадають під розгляд лише за правилами загального позовного провадження, та справ, в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для осіб, що є працездатними.

Якщо ж звернутися до етимологічного визначення даного терміна, то тлумачний словник української мови визначає поняття «малозначний» як такий, який не має великого значення, впливу [9]. Однак, підтримуючи позицію І.О. Ізарової, також вважаємо, що вжитий термін «малозначні» досить специфічний та не надто вдалий, оскільки значення справи для заявника не залежить від ціни або складності розгляду, і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні [10, с. 28]. З огляду на це, термін «малозначні справи» треба розуміти суто як правову категорію, а не розглядати з погляду значення справи для сторін або суду. Схожий висновок було зроблено в ухвалах Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду, наприклад, від 12 березня 2018 р. у справі № 280/236/17 [11], від 14 березня 2018 р. у справі № 127/22669/17 [12], у справі № 272/415/17 [13], відповідно до яких за змістом правил п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК справи, зазначені в цьому положенні, є малозначними через властивості, притаманні такій справі, виходячи із ціни пред'явленого позову та його предмета, без необхідності ухвалення окремого судового рішення щодо віднесення зазначеної справи до відповідної категорії.

Виходячи із цього, вважаємо, що під малозначною справою в цивільному провадженні варто розуміти цивільну справу, яка формально містить ознаки порушення, невизнання або оспорювання прав, свобод чи законних інтересів, проте через свою незначність не завдає або не може завдати значної шкоди особі, державі або суспільству.

Наступним проблемним питанням досліджуваної теми є визначення критеріїв, відповідно до яких справа визнається малозначною. Так, як уже зазначалося, ч. 5 ст. 19 ЦПК України виділяє дві категорії справ, які є малозначними. Згідно із цим положенням, такими критеріями є: 1) ціна позову не більше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) інші нескладні справи. Однак поняття «інші нескладні справи» є досить оціночним, і тлумачити його потрібно також із дотриманням певних критеріїв, зазначених у ч. 3 ст. 274 ЦПК України, як-от: а) ціна позову; б) значення справи для сторін; в) обраний позивачем спосіб захисту; г) категорія та складність справи; ґ) обсяг і характер доказів у справі, зокрема, чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; д) кількість сторін та інших учасників справи; є) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; е) думка сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Водночас дані справи не повинні входити до категорій справ, які мають розглядатися тільки за правилами загального позовного провадження; не можуть мати ціну позову більшу за 500 розмірів прожиткового мінімуму [8].

Отже, як бачимо, критерії визначення справи малозначною розкриваються шляхом аналізу норм, які стосуються розгляду справи в порядку спрощеного провадження. З одного боку, на нашу думку, такий підхід є цілком логічним, оскільки саме в порядку спрощеного провадження, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 274 ЦПК України, і розглядаються малозначні спори, однак що стосується дотримання вимог принципу юридичної визначеності, доцільніше було б закріпити вказані критерії у ст. 19 ЦПК України, якою і визначається категорія «малозначність спору».

Водночас звертаємо увагу на те, що зазначений перелік критеріїв все-таки залишає за судами широкі дискреційні повноваження щодо визначення спору малозначним, що

в результаті наряду пов'язано з тим, що «малозначність спору» розглядається і як «процесуальний фільтр» касаційного оскарження. Так, важливою особливістю даної категорії справ є те, що малозначні справи не підлягають касаційному оскарженню, крім випадків, коли: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу, позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, під час розгляду іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково (ч. 3 ст. 389 ЦПК України) [8]. Тож, як бачимо, дана дискреція в повноваженнях є знаковою для подальшої можливості касаційного оскарження справи, яка судом була визнана малозначним спором, тому вважаємо, що доцільним є розроблення певних методичних рекомендацій щодо застосування критеріїв визначення спору малозначним.

Крім цього, у доктрині цивільного процесуального права відсутні одностайні погляди щодо того, чи не буде такий «процесуальний фільтр» розцінюватися як обмеження права на доступ до правосуддя, гарантованого кожному Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. З даною позицією погодитись не можна, оскільки вона зумовлена, по-перше, тим, що зазначене право не є абсолютним, що не одноразово зазначав у своїх рішеннях і Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), але ці обмеження повинні мати законну мету, треба дотримуватися пропорційності між використаними засобами та досягнутими цілями (рішення у справах «Голдер проти Сполученого Королівства» та «Гуерін проти Франції») [14; 15].

Крім того, відповідно до рішення ЄСПЛ «Зубац проти Хорватії», було сформульовано критерії застосування законодавчих обмежень щодо доступу до Верховного Суду, а саме: передбачуваність обмеження; несприятливі наслідки помилок під час провадження, що призвело до відмови заявників у доступі до вищого суду; можливість стверджувати, що такі обмеження здатні спричинити «надмірний формалізм» (п. 109).

Розглядаючи зазначену справу, ЄСПЛ наголосив, що коли національне законодавство дало суду змогу відфільтрувати справи, що надходять до нього, вищий суд, вирішуючи питання про надання доступу, не обмежений помилковою оцінкою цього порога, наданою судами нижчої інстанції (п. 86).

Згідно з п. 105 цього рішення, Суд також зауважив, що оскаржуване обмеження доступу до Верховного Суду охоплюється загальною визнаною легітимною метою встановленого законодавством порога *ratione valoris* для скарг, що подаються на розгляд Верховного Суду, яка полягає в тому, щоб забезпечувати розгляд у Верховному Суді, з огляду на саму суть його функцій, лише справ необхідного рівня значущості [16].

Крім того, існування в законодавстві процесуальних фільтрів доступу до суду касаційної інстанції є достатньо поширеною світовою практикою й зумовлене специфікою природи касації як екстраординарної форми перегляду судових рішень, а також функціями вищих судових установ, зокрема такою з них, як забезпечення єдності судової практики [17, с. 34, 386, 389].

Наведений підхід у створенні обмежень у доступі до вищих судових установ цілком узгоджується з положеннями Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Д (95) 5 від 7 лютого 1995 р. «Щодо введення в дію й поліпшення функціонування систем і процедур оскарження в цивільних і торговельних справах» (далі – Рекомендація), які підкреслюють необхідність для держав-членів вживати заходів стосовно виключення із права на оскарження окремих категорій справ, серед яких, зокрема, виділяються справи щодо позовних вимог на невелику суму (п. «а» ст. 3 Рекомендації). У п. «с» ст. 7 Рекомендації окремо передбачено, що скарги до суду третьої інстанції повинні подаватися передусім у рамках тих справ, які будуть розвивати право або сприяти однозначному тлумаченню закону, в за умови, що такі справи вже пройшли слухання в судах двох інстанцій. До того ж обсяг таких справ може бути обмеженим тими скаргами, які стосуються питань права, що мають значення для всього суспільства загалом, унаслідок чого Комітет міністрів рекомендує вимагати від особи, яка подає скаргу, обґрунтування того, чому її справа буде сприяти досягненню вищевказаних цілей [18].

Також заслуговує на увагу ст. 389 ЦПК України, відповідно до якої зазначений «процесуальний фільтр» визначає випадки, за яких малозначні справи можуть бути оскаржені в касаційній інстанції. Згадана норма надає дискреційні повноваження судам щодо визначення питання про можливість прийняття касаційної скарги щодо малозначних спорів, але цілком погоджуємося з позицією щодо цього О.І. Попова, який зазначає, що реалізація дискреційних повноважень суду касаційної інстанції не повинна сприйматись як необмеженість судового розсуду, в аспекті дотримання вимог принципу правової визначеності [19, с. 138]. Оскільки, згідно зі змістом Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи К (80) 2 від 11 березня 1980 р. «Стосовно реалізації адміністративними органами влади дискреційних повноважень», дискреційними визнаються повноваження владного суб'єкта обирати в конкретній ситуації між альтернативами, кожна з яких є правомірною. Виходячи із цього, не можна допускати, щоб використання дискреційних повноважень під час застосування цих норм призводило до порушення законних прав та інтересів осіб, які звернулися до суду [20].

Крім того, у результаті аналізу судової практики Верховного Суду щодо застосування відповідних положень цивільного процесуального законодавства О.І. Попов дійшов висновку, що нині вже є значна кількість рішень Верховного Суду, у яких позитивно вирішувалося питання про допуск касаційних скарг у малозначних справах, однак у більшості з них не міститься детальної аргументації суду стосовно того, у чому саме полягає «фундаментальне значення правового питання», «значний суспільний інтерес» чи «винятковість значення для учасника справи» [19, с. 144].

Висновки і пропозиції. Отже, як бачимо, встановлення так званого «процесуального фільтра» у вигляді введення такої категорії, як «малозначність спору», цілком відповідає меті запровадження даної новації цивільного процесуального законодавства України – розвантаження судів у здійсненні ними правосуддя. Тому вважаємо, що зазначена категорія є досить актуальною для цивільного провадження та, загалом, не настільки дискусійною, як це може здатися на перший погляд, оскільки відповіді на більшість питань, які постають, можна віднайти шляхом системного аналізу норм ЦПК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № № 35–37. Ст. 446.

4. Regulation under European Parliament and of the Council Establishing a European Small Claims Procedure № 861/2007, 11.07.2007. URL: <http://register.consilium.europa.eu> (дата звернення: 27.10.2019).
5. Никляев Ю. Ответственность а ЕС и Украине за некачественную продукцию: порядок разрешения споров. *Юрист & Закон*. 2016. № 3. URL: <http://www.eprav.ua/rus/publishes/view/otvetstvennosti-v-es-i-ukraine-za-nekachestvennuyu-produktsiyu> (дата звернення: 27.10.2019).
6. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / С.В. Ківалов та ін. ; за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Одеса : Юридична література, 2017. 212 с.
7. Штефан О.О. Малозначні справи: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та ЄС. *Інтернаука*. Серія «Юридичні науки». URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15700070815781.pdf> (дата звернення: 27.10.2019).
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
9. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/maloznachnij> (дата звернення: 27.10.2019).
10. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства : матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції. Київ, 2017. С. 18–35.
11. Рішення Верховного Суду від 12 березня 2018 р. у справі № 280/236/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727701> (дата звернення: 27.10.2019).
12. Рішення Верховного Суду від 14 березня 2018 р. у справі № 127/22669/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727714> (дата звернення: 27.10.2019).
13. Рішення Верховного Суду від 14 березня 2018 р. у справі № 272/415/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727728> (дата звернення: 27.10.2019).
14. Case “Colder v. the United Kingdom”, 12 of February 1975. URL: [http:// hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57496](http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57496) (дата звернення: 27.10.2019).
15. Case “Guérin v. France”, 29 of July 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ rus?i=001-58204> (дата звернення: 27.10.2019).
16. Case “Zubac v. Croatia”, 5 of April 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ rus?i=001-181821> (дата звернення: 27.10.2019).
17. Проверка судебных постановлений в гражданском процессе стран ЕС и СНГ : монография / З.Х. Баймолдина и др. ; под ред. Е.А. Борисовой. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма ; Инфра-М, 2012. 768 с.
18. Рекомендация R (95) 5 Комитета министров «Относительно введения в действие и улучшения функционирования систем и процедур обжалования по гражданским и торговым делам» от 7 февраля 1995 г. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_153 (дата звернення: 27.10.2019).
19. Попов О.І. Малозначність справи як процесуальний фільтр доступу до суду касаційної інстанції: окремі питання судової практики. *Збірник наукових праць учасників Міжнародної науково практичної конференції*. 2018. С. 134–147.
20. Recommendation № R (80) 2 of the Committee of Ministers “Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities” ad. 11 of March 1980. URL: <https://rm.coe.int/09000016804f22ae> (дата звернення: 27.10.2019).